



Datum van
inontvangstneming

:

03/10/2018

Zaak C-496/18

Samenvatting van het verzoek om een prejudiciële beslissing overeenkomstig artikel 98, lid 1, van het Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie

Datum van indiening:

30 juli 2018

Verwijzende rechter:

Fővárosi Törvényszék (rechter voor de agglomeratie Boedapest, Hongarije)

Datum van de verwijzingsbeslissing:

7 juni 2018

Verzoekende partijen:

HUNGEOD Közlekedésfejlesztési, Földmérési, Út- és Vasúttervezési Kft.

SIXENSE Soldata

Budapesti Közlekedési Zrt. (openbaar vervoerbedrijf Boedapest)

Verwerende partij:

Közbeszerzési Hatóság – Közbeszerzési Döntőbizottság (autoriteit voor aanbestedingen – arbitragecommissie inzake overheidsopdrachten)

Voorwerp van de procedure in het hoofdgeding

Rechterlijke toetsing van een administratief besluit waarin de wijziging van een aanbestedingscontract als onwettig is aangemerkt en een boete is opgelegd.

Voorwerp en rechtsgrondslag van het prejudiciële verzoek

Is het verenigbaar met de fundamentele beginselen van de richtlijnen inzake overheidsopdrachten, het beginsel van rechtszekerheid en het recht op behoorlijk bestuur, het recht op een doeltreffende voorziening in rechte en op een eerlijk

proces, wanneer de autoriteit die toezicht houdt op de wettigheid van openbare aanbestedingen de bevoegdheid heeft om ambtshalve een procedure in te stellen en een sanctie op te leggen na het verstrijken van de in de vroegere nationale regeling op straffe van verval van het recht bepaalde beroepstermijn, maar binnen de in de nieuwe regeling bepaalde nieuwe beroepstermijn?

Rechtsgrondslag: artikel 267 VWEU

Prejudiciële vragen

1. Moeten artikel 41, lid 1, en artikel 47 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, de overwegingen 2, 25, 27 en 36 van richtlijn 2007/66/EG van het Europees Parlement en de Raad van 11 december 2007 tot wijziging van de richtlijnen 89/665/EEG en 92/13/EEG van de Raad met betrekking tot de verhoging van de doeltreffendheid van de beroepsprocedures inzake het plaatsen van overheidsopdrachten, artikel 1, leden 1 en 3, van richtlijn 92/13/EEG van de Raad van 25 februari 1992 tot coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen betreffende de toepassing van de communautaire voorschriften inzake de procedures voor het plaatsen van opdrachten door diensten die werkzaam zijn in de sectoren water- en energievoorziening, vervoer en telecommunicatie en, in samenhang daarmee, het in het Unierecht verankerde algemene beginsel van rechtszekerheid, alsook de eis dat tegen besluiten van aanbestedende diensten snelle en doeltreffende beroepsprocedures ter beschikking staan, aldus worden uitgelegd dat zij zich verzetten tegen een wettelijke regeling van een lidstaat die aan de daarbij in het leven geroepen (toezichthoudende) autoriteit, met betrekking tot vóór de inwerkingtreding daarvan gegunde overheidsopdrachten, de algemene bevoegdheid verleent om na het verstrijken van de op straffe van verval van recht voorgeschreven beroepstermijnen van de relevante vroegere nationale regeling en binnen de termijn die in de nieuwe regeling is vastgelegd, een onderzoek in te stellen naar een bepaalde inbreuk op het gebied van openbare aanbesteding die is gepleegd vóór de inwerkingtreding van de nieuwe regeling en daarover ten gronde uitspraak te doen, en naar aanleiding van dat onderzoek vast te stellen dat die inbreuk is gepleegd, een sanctie op te leggen en aan de onverbindendheid van de overeenkomst alle passende rechtsgevolgen te verbinden?

2. Zijn de in de eerste vraag genoemde wettelijke bepalingen en beginselen alleen van toepassing op de daadwerkelijke uitoefening van het – subjectieve – recht van belanghebbenden bij een openbare aanbesteding om beroep in te stellen, of ook op de bevoegdheid om een beroepsprocedure in te leiden en te voeren waarover een krachtens het nationale recht van een lidstaat in het leven geroepen (toezichthoudende) autoriteit beschikt, die ter bescherming van het algemeen belang inbreuken op het gebied van openbare aanbestedingen ambtshalve kan opsporen en onderzoeken?

3. Volgt uit artikel 99, leden 1 en 2, van richtlijn 2014/25/EU van het Europees Parlement en de Raad betreffende het plaatsen van opdrachten in de sectoren

water- en energievoorziening, vervoer en postdiensten en houdende intrekking van richtlijn 2004/17/EG dat aan nationale (toezichthoudende) autoriteiten die krachtens het recht van een lidstaat ter bescherming van het algemeen belang bevoegd zijn om inbreuken op het gebied van openbare aanbestedingen ambtshalve op te sporen en te onderzoeken, bij een nieuwe regeling de algemene bevoegdheid kan worden verleend om – ter behartiging van de financiële belangen van de Unie op het gebied van openbare aanbestedingen – onderzoek in te stellen en een beroepsprocedure te starten in verband met inbreuken die zijn gepleegd vóór de inwerkingtreding van die nieuwe regeling, ofschoon de op grond van de vroegere regeling op straffe van verval van recht voorgeschreven termijnen al zijn verstreken?

4. Is het voor de beoordeling van de verenigbaarheid met het Unierecht van de in de eerste en de derde vraag omschreven onderzoeksbevoegdheid van de (toezichthoudende) autoriteiten – gelet op de in de eerste vraag genoemde bepalingen en beginselen – relevant wegens welke juridische, wettelijke, technische of organisatorische tekortkomingen of andere beletselen een inbreuk op het gebied van openbare aanbestedingen ten tijde van het plegen ervan niet is onderzocht?

5. Moeten artikel 41, lid 1, en artikel 47 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, de overwegingen 2, 25, 27 en 36 van richtlijn 2007/66/EG van het Europees Parlement en de Raad van 11 december 2007 tot wijziging van de richtlijnen 89/665/EEG en 92/13/EEG van de Raad met betrekking tot de verhoging van de doeltreffendheid van de beroepsprocedures inzake het plaatsen van overheidsopdrachten, artikel 1, leden 1 en 3, van richtlijn 92/13/EEG van de Raad van 25 februari 1992 tot coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen betreffende de toepassing van de communautaire voorschriften inzake de procedures voor het plaatsen van opdrachten door diensten die werkzaam zijn in de sectoren water- en energievoorziening, vervoer en telecommunicatie en, in samenhang daarmee, het in het Unierecht verankerde algemene beginsel van rechtszekerheid, de eis dat tegen besluiten van aanbestedende diensten snelle en doeltreffende beroepsprocedures ter beschikking staan en het evenredigheidsbeginsel aldus worden uitgelegd dat ook als in het licht van die beginselen de in de eerste tot en met de vierde vraag omschreven bevoegdheid kan worden verleend aan (toezichthoudende) autoriteiten die krachtens het nationale recht ter bescherming van het algemeen belang bevoegd zijn om inbreuken op het gebied van openbare aanbestedingen ambtshalve op te sporen en te onderzoeken, de nationale rechter de redelijkheid en de evenredigheid van de tijd die verstreken is tussen het plegen van de inbreuk, het verstrijken van de op straffe op verval van recht voorgeschreven beroepstermijn zoals die vroeger gold en het instellen van het onderzoek naar de inbreuk, bij zijn beoordeling kan betrekken en op basis daarvan de rechtsgevolgen kan bepalen van de onverbindendheid van het bestreden besluit of andere in het recht van de lidstaat vastgestelde gevolgen?

Aangevoerde bepalingen van Unierecht

- Artikelen 41 en 47 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie;
- Richtlijn 89/665/EEG van de Raad van 21 december 1989 houdende de coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen betreffende de toepassing van de beroepsprocedures inzake het plaatsen van overheidsopdrachten voor leveringen en voor de uitvoering van werken;
- Artikel 1, leden 1 en 3, van richtlijn 92/13/EEG van de Raad van 25 februari 1992 tot coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen betreffende de toepassing van de communautaire voorschriften inzake de procedures voor het plaatsen van opdrachten door diensten die werkzaam zijn in de sectoren water- en energievoorziening, vervoer en telecommunicatie;
- De overwegingen 2, 25, 27 en 36 van richtlijn 2007/66/EG van het Europees Parlement en de Raad van 11 december 2007 tot wijziging van de richtlijnen 89/665/EEG en 92/13/EEG van de Raad met betrekking tot de verhoging van de doeltreffendheid van de beroepsprocedures inzake het plaatsen van overheidsopdrachten;
- Overweging 122 van richtlijn 2014/24/EU van het Europees Parlement en de Raad van 26 februari 2014 betreffende het plaatsen van overheidsopdrachten en tot intrekking van richtlijn 2004/18/EG;
- Artikel 99, leden 1 en 2, van richtlijn 2014/25/EU van het Europees parlement en de Raad van 26 februari 2014 betreffende het plaatsen van opdrachten in de sectoren water- en energievoorziening, vervoer en postdiensten en houdende intrekking van richtlijn 2004/17/EG;
- Arresten van 30 mei 1991, Commissie/Duitsland, C-361/88 (ECLI:EU:C:1991:224); 7 november 1996, Commissie/Luxemburg, C-221/94 (ECLI:EU:C:1996:424); 12 december 2002, Universale Bau e.a., C-470/99 (EU:C:2002:746); 11 oktober 2007, Lämmerzahl, C-241/06 (EU:C:2007:597); 28 januari 2010, Commissie/Ierland, C-456/08 (EU:C:2010:46); 21 oktober 2010, Symvoulio Apochetefseon Lefkosias, C-570/08 (ECLI:EU:C:2010:621); 11 september 2014, Fastweb, C-19/13 (EU:C:2014:2194); 12 maart 2015, eVigilo, C-538/13 (EU:C:2015:166, punt 40); 6 oktober 2015, Orizzonte Salute, C-61/14 (EU:C:2015:655); 15 september 2016, Star Storage e.a., C-439/14 en C-488/14 (EU:C:2016:688); 5 april 2017, Marina del Mediterráneo e.a., C-399/15 (EU:C:2017:268), en 16 mei 2017, Berlioz, C-682/15 (ECLI:EU:C:2017:373).

Aangevoerde bepalingen van nationaal recht

- §§ 303, 306/A, 307, 322, 323, 325, 327, 328 en 379 van a közbeszerzésekről szóló 2003. évi CXXIX. törvény (2003. évi Kbt.) (wet CXXIX van 2003 inzake openbare aanbestedingen; hierna: „aanbestedingswet 2003”);
- §§ 148, 152, 153, 187 en 197 van a közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvény (wet CXLI van 2015 inzake openbare aanbestedingen; hierna: „aanbestedingswet 2015”);
- §§ 1 en 80 van a 2007–2013 programozási időszakban az Európai Regionális Fejlesztési Alapból, az Európai Szociális Alapból és a Kohéziós Alapból származó támogatások felhasználásának rendjéről szóló 4/2011. (I. 28.) Korm. rendelet [Regeringsbesluit 4/2011 van 28 januari 2011 inzake het gebruik van steun uit het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling (EFRO), het Europees Sociaal Fonds (ESF) en het Cohesiefonds in de programmeringsperiode 2007-2013; hierna: „regeringsbesluit”];
- § 200 van a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (wet IV van 1959 betreffende het burgerlijk wetboek; hierna: „Hongaars burgerlijk wetboek 1959”);
- § 6:95 van a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (wet V van 2013 betreffende het burgerlijk wetboek; hierna: „Hongaars burgerlijk wetboek 2013”).

Korte uiteenzetting van de feiten en de procedure in het hoofdgeding

- 1 De aanbestedende dienst, Budapesti Közlekedési Zrt. (openbaar vervoerbedrijf Boedapest), en de leden van het winnende samenwerkingsverband, SIXENSE Soldata en Hungeo, hebben op 1 maart 2006 een aanbestedingsovereenkomst gesloten met een waarde boven de Unierechtelijke drempel voor de levering van bepaalde installaties voor metrolijn 4 in Boedapest, een deels met Uniesteun te realiseren project. Partijen hebben deze overeenkomst op 5 oktober 2009 gewijzigd. Over de wijziging heeft de aanbestedende dienst overeenkomstig § 307 van aanbestedingswet 2003 een kennisgeving gepubliceerd. De Közbeszerzési Döntőbizottság (arbitragecommissie inzake overheidsopdrachten; hierna: „arbitragecommissie”) heeft, in een procedure die door de voorzitter van de Közbeszerzési Hatóság (autoriteit voor aanbestedingen) op 29 mei 2017 ambtshalve was ingesteld, bij besluit van 3 augustus 2017 op grond van de procedurele bepalingen van de na de sluiting van de overeenkomst in werking getreden nieuwe aanbestedingswet 2015 vastgesteld dat de wijziging van de overeenkomst in strijd was met aanbestedingswet 2003 en heeft partijen een boete opgelegd.

Voornaamste argumenten van partijen in het hoofdgeding

- 2 De arbitragecommissie heeft in haar besluit in de eerste plaats het bezwaar van verzoeksters onderzocht met betrekking tot de vraag of de autoriteit voor aanbestedingen het onderzoek naar de wijziging van de overeenkomst tijdig heeft ingesteld en welke aanbestedingswet – die van 2003 of die van 2015 – van toepassing is.
- 3 Het standpunt van de arbitragecommissie is dat aanbestedingswet 2015 uit hoofde van de overgangsbepaling (§ 197, lid 1) van toepassing is op wijzigingen in overeenkomsten die vóór de inwerkingtreding van de wet (1 november 2015) zijn gesloten, alsook op de toetsing van die wijzigingen, de uitvoering van die overeenkomsten en de aan te wenden rechtsmiddelen. Aanbestedingswet 2015 beperkt de bevoegdheid van de autoriteit voor aanbestedingen niet tot wijzigingen die na de inwerkingtreding van de wet in overeenkomsten zijn aangebracht. Verweester heeft verzoeksters' beroep op het verbod van terugwerkende kracht en op het beginsel van rechtszekerheid om die reden ongegrond verklaard.
- 4 Verweester is blijkens het voorgaande van mening dat aanbestedingswet 2015 ook bepalend is voor de termijnen voor het instellen van beroep. Aangezien het project waarop deze zaak betrekking heeft voor een belangrijk deel met EU-middelen wordt gefinancierd, is de in het regeringsbesluit bepaalde objectieve termijn van toepassing, die de toetsing van de litigieuze wijziging tot 31 december 2020 mogelijk maakt.

Korte uiteenzetting van de motivering van de verwijzing

- 5 Binnen het Hongaarse recht is het aanbestedingsrecht – mede onder invloed van het Unierecht – één van de meest dynamische rechtsgebieden. Daarom is stabiliteit en voorspelbaarheid op dit rechtsgebied van groot belang, niet alleen wat betreft het verloop van de aanbestedingsprocedures en het sluiten van de aanbestedingsovereenkomsten, maar ook ten aanzien van de controle achteraf op de wettigheid van de uitvoering. De verwijzende rechter wenst te vernemen welke eisen uit het Unierecht voortvloeien met betrekking tot (op straffe van verval van recht bepaalde) beroepstermijnen in aanbestedingszaken en of er met het beginsel van rechtszekerheid concurrerende publieke belangen (zoals de bescherming van de financiële belangen van de Unie) bestaan die rechtvaardigen dat aanbestedingen bijna een decennium later nog worden getoetst.
- 6 Het Hof is in het verleden in verschillende arresten ingegaan op de verenigbaarheid van beroepstermijnen in aanbestedingsprocedures met het Unierecht, en heeft met name geoordeeld dat de door richtlijn 89/665 nagestreefde doelstelling van een doeltreffende en snelle beroepsmogelijkheid in het nationale recht moet worden verwezenlijkt met inachtneming van de vereisten van rechtszekerheid (arrest van 28 januari 2010, Commissie/Ierland, C-456/08, EU:C:2010:46, punt [61]). Het Hof heeft dit standpunt evenwel vooral ingenomen in het kader van de zogenoemde subjectieve rechtsbescherming, dat wil zeggen in

zaken die waren ingeleid door belanghebbenden bij de overheidsopdracht (hetzij als aanbestedende dienst, hetzij als geselecteerde of als afgewezen inschrijver). In de onderhavige zaak is daarentegen de initiatiefbevoegdheid van de toezichthoudende autoriteiten in het kader van de objectieve rechtsbescherming aan de orde.

- 7 Richtlijn 2014/24 heeft de rol van de toezichthoudende autoriteiten versterkt. Wanneer die autoriteiten, die de rechtmatigheid van overheidsopdrachten controleren, op eigen initiatief of na ontvangst van informatie specifieke schendingen vaststellen, zijn zij bevoegd die te signaleren aan de rechterlijke instanties of andere autoriteiten. Krachtens aanbestedingswet 2015, waarbij richtlijn 2014/24 is omgezet, is de autoriteit voor aanbestedingen in het leven geroepen. De taak van die autoriteit is om, rekening houdend met het publieke belang en de belangen van inschrijvers en aanbestedende diensten, betrokkenen bij openbare aanbestedingen tot rechtmatig gedrag aan te zetten en te bevorderen dat overheidsgeld op een openbare en transparante wijze wordt besteed. Deze bevoegdheid omvat onder meer het uitoefenen van overheidstoezicht op wijzigingen in overeenkomsten en het ambtshalve instellen van procedures bij de arbitragecommissie indien het waarschijnlijk is dat de overeenkomst onwettig is gewijzigd of uitgevoerd.
- 8 De verwijzende rechter vraagt zich af of de in richtlijn 2014/24 vastgelegde regels en beginselen grenzen stellen aan de bevoegdheid van de toezichthoudende autoriteiten van de lidstaten en zo ja, welke deze grenzen zijn, en in hoeverre de door het Hof reeds uiteengezette Unierechtelijke eisen ten aanzien van de subjectieve rechtsbescherming in openbare aanbestedingsprocedures, tot uitdrukking komen wat deze grenzen betreft.
- 9 Met de eerste en de vijfde vraag wenst de verwijzende rechter te vernemen of de regels en beginselen van Unierecht zich ertegen verzetten dat de op grond van de vroegere regeling voor het onderzoek naar een specifieke inbreuk gestelde, maar inmiddels verstreken, beroepstermijn door de lidstaat weer geopend kan worden, zodat het onderzoek naar de inbreuk alsnog kan plaatsvinden, en, indien deze mogelijkheid bestaat op grond van een dwingende reden van algemeen belang (bijvoorbeeld de financiële belangen van de Unie), of het relevant is dat het onderzoek naar de inbreuk pas acht jaar later plaatsvindt.
- 10 Verweerster betoogt dat hier geen sprake is van heropening van de termijn, maar van de uitoefening van een geheel nieuwe bevoegdheid, waarin aanbestedingswet 2015 voorziet. De verwijzende rechter volgt deze redenering echter niet, aangezien aanbestedingswet 2003 eveneens dwingende termijnen bevat, die een zeer belangrijke rol spelen.
- 11 Bovendien kan op grond van de feiten van het hoofdgeding worden vastgesteld dat de inbreuk die voorwerp was van de in 2017 ingestelde beroepsprocedure ook op grond van de bepalingen van aanbestedingswet 2003 onderzocht had kunnen worden. Op dat moment was de in die wet op straffe van verval van recht

voorgeschreven termijn om het onderzoek naar die inbreuk te starten, evenwel zonder twijfel verstreken.

- 12 Het in de rechtspraak van het Hof erkende vereiste van rechtszekerheid verlangt van de staat en van de wetgever dat het gehele nationale recht alsook de afzonderlijke wettelijke bepalingen duidelijk, ondubbelzinnig, voorspelbaar wat hun effecten betreft, en voorzienbaar zijn. Hieruit volgt het verbod van terugwerkende kracht en vooral het verbod van ex post facto beslechting van de zaak. De verwijzende rechter wenst van het Hof te vernemen of uit het Unierecht, met name uit de eis van doeltreffende en snelle beroepsprocedures op het gebied van openbare aanbestedingen en uit het beginsel van rechtszekerheid, voortvloeit dat er redelijke en evenredige grenzen moeten worden gesteld aan de termijnen waarbinnen toezichthoudende autoriteiten op het gebied van openbare aanbestedingen hun beroepsmogelijkheden kunnen uitoefenen.
- 13 Indien met de in het aanbestedingsrecht bepaalde termijnen wordt beoogd snelle en doeltreffende beroepsmogelijkheden te bieden tegen inbreuken op de regels voor openbare aanbestedingen, en ervoor te zorgen dat de contractuele rechtsverhouding die op grond van de aanbestedingsprocedure is ontstaan, na een bepaalde tijd definitief eindigt, lijkt het immers daarmee onverenigbaar te zijn dat een nieuwe wettelijke regeling onderzoek van de aanbestedingsprocedure opnieuw mogelijk maakt.
- 14 De verwijzende rechter benadrukt dat de eerste vraag er speciaal op is gericht te vernemen wat, op het gebied van openbare aanbesteding, concreet de rechtsgevolgen zijn van de grenzen die het Unierecht mogelijk stelt aan de betrokken wettelijke bevoegdheid (d.w.z. of die rechtsgevolgen uitsluitend betrekking hebben op het starten van een onderzoek naar de inbreuk en de materiële beoordeling daarvan en dus op de vaststelling van de inbreuk en de oplegging van een sanctie, dan wel op de uitvoering van de gevolgen van de nietigheid van de overeenkomst, dan wel op dit alles). De eis van rechtszekerheid wordt in de overwegingen 25 en 27 van richtlijn 2007/66 namelijk uitsluitend uitdrukkelijk vermeld in verband met beroepen tot onverbindendverklaring van overeenkomsten.
- 15 De tweede vraag is er specifiek op gericht te vernemen of de hierboven genoemde algemene eisen ten aanzien van beroepsprocedures op het gebied van openbare aanbestedingen (rechtszekerheid, doeltreffendheid, snelheid, voorspelbaarheid, voorzienbaarheid en effectieve bescherming van de rechtssubjecten van de Unie) volgens het Hof ook beslissend zijn voor en van toepassing zijn op beroepen die om redenen van objectieve rechtsbescherming – met het oog op vervolging – zijn ingesteld.
- 16 Met de vierde vraag uit de verwijzende rechter zijn twijfels of het relevant is vanwege welke lacunes of belemmeringen de inbreuk niet is onderzocht. Het is juist dat aanbestedingswet 2003 in een lager niveau van openbaarheid en overheidscontrole voorzag, maar verzoeksters hebben een kennisgeving

gepubliceerd over de wijziging van de overeenkomst. Bovendien heeft de arbitragecommissie de wijziging op verzoek van het directoraat-generaal voor de audit van Europese Fondsen van het Hongaarse ministerie van Financiën in het verleden al eens onderzocht, maar wegens overschrijding van de termijn afgewezen. Daarnaast geldt dat het verzuim van de toezichthoudende autoriteit of het niet kunnen vaststellen van de inbreuk – als risico – voor rekening van de lidstaat komt en niet voor die van de deelnemers aan de aanbesteding. Bovendien was controle op de wijziging van de overeenkomst ook op grond van aanbestedingswet 2003 mogelijk, aangezien daarover een besluit was vastgesteld. Naar het oordeel van de verwijzende rechter dienen de beroepstermijnen in aanbestedingszaken er in het licht van de uitlegging van het Hof juist toe om op objectieve gronden, ongeacht waarom de aanbesteding niet is onderzocht, definitieve grenzen te stellen aan de mogelijkheid tot betwisting van het besluit van de aanbestedende dienst of de uitvoering van de opdracht. Een reeds verstreken termijn kan niet opnieuw aanvangen of worden verlengd, aangezien dat zou betekenen dat de beroepstermijn tot in het oneindige kan worden gerekt.

- 17 De verwijzende rechter vraagt tevens om uitlegging van het Unierecht in het licht van de artikelen 41 en 47 van het Handvest. Hij is namelijk van oordeel dat artikel 1 van richtlijn 89/665 volgens vaste rechtspraak moet worden uitgelegd in het licht van de in het Handvest gewaarborgde rechten, met name het in artikel 47 van het Handvest verankerde recht op een doeltreffende voorziening in rechte (arrest van 6 oktober 2015, *Orizzonte Salute*, C-61/14, EU:C:2015:655, punt 49). De verwijzende rechter acht tevens het onderzoek en de uitlegging van artikel 41 van het Handvest noodzakelijk, aangezien de arbitragecommissie een overheidsdienst is. Het valt te betwijfelen of de litigieuze nationale regeling een eerlijke behandeling van verzoeksters waarborgde toen zij zich, ondanks dat de termijnen van aanbestedingswet 2003 waren verstreken, geconfronteerd zagen met het feit dat acht jaar later op grond van een nieuwe wet tegen hen een beroepsprocedure werd ingeleid, die tevens hun rechten van verdediging raakt.
- 18 Met de vijfde vraag wenst de verwijzende rechter in dit verband ook te vernemen of, indien het onderzoek naar de wijziging van de litigieuze aanbestedingsovereenkomst ondanks de voorgaande overwegingen toch mogelijk is, de nationale rechter bij de vaststelling van de onverbindendheid van de bestreden bestuurshandeling of bij de bepaling van de hoogte van de op te leggen boeten en andere sancties of anderszins rekening kan houden met de tijd die inmiddels is verstreken.